

זכות הנשים לבחור ולהיבחר למוסדות ציבור שיקולים הלכתיים ומטא-הלכתיים

1. מבוא

א.1. הקדמה

ב.1. במה דן מאמר זה? - שאלה מרכזית ומתודה

ג.1. המקור ההלכתי

2. דיון בפסיקות הרבנים של המאה הקודמת, האוסרים והמתירים

א.2. הרב אברהם יצחק הכהן קוק

ב.2. הרב דוד צבי הופמן

ג.2. הרב יחיאל יעקב ויינברג

ד.2. הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל

ה.2. הרב יצחק אייזק הלוי הרצוג

ו.2. הרב מנשה קליין

3. מסקנות

* * *

1. מבוא

א.1. הקדמה

בימינו רואה הציבור כמובן מאליו את זכות הנשים לבחור ולהיבחר למשרות ציבוריות ולתפקידי מפתח בקהילה, אך דבר זה הוא מהפכה של ממש בעולם המערבי בכלל, ובחברה היהודית בפרט.¹ שאלה זו לא הייתה מעשית עד לפני מאה שנה. ברחבי העולם המערבי עד אותה שעה, נשללה זכות הבחירה מנשים, ורק החל מהמחצית השנייה של העשור השני למאה העשרים הוענקו לנשים זכויות מלאות לבחור ולהיבחר ברוב מדינות ארה"ב, ברוסיה, באנגליה ובגרמניה. במקומות מסוימים כגון צרפת, הוענקה זכות זו רק בשנת 1944 ובשווייץ בשנת 1971.² פוסקי ישראל נדרשו לשאלה זו במסגרת

1. להרחבה בנושא זה ראו: אבי ויגרוט, **פמניזם ויהדות**, תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, תשס"א - 2001, פרק ז, עמ' 104-117; חנה קהת, **פמניזם ויהדות - מהתנגשות להתחדשות**, תל אביב: הוצאת משרד הבטחון, תשס"ח - 2008, פרק ז, עמ' 121-132.

2. להרחבה בנושא ראו: Hood Phillips, *American Constitutional Law*, Mineola, 2nd Ed. 1988, pp. 1599; and P. Jackson, *Constitutional and Administrative Law*, London, 7th Ed. by P. Jackson, 1987, pp. 187; P.W.H Hogg, *Constitutional Law Of Canada*, Toronto, 2nd Ed. 1985, pp. 723; J.F Aubert, "The Swiss Federal

הבחירות שהתקיימו בשנות העשרים של המאה הקודמת, למוסדות האוטונומיים של היישוב היהודי בארץ ישראל,³ וכן לבחירות מקומיות של הנהגת קהילות בחוץ לארץ באותה עת. המחלוקת בדבר זכות הבחירה לנשים הייתה אחת הסוגיות העיקריות במסכת החיים הפוליטיים של היישוב במשך כשמונה שנים (1918-1926) כאשר מצד אחד עמדו אנשי היישוב הישן האשכנזי, שהתנגדו להעניק זכות בחירה לנשים, ומן הצד השני עמדו אנשי היישוב החדש הציוני-חילוני שתמכו בכך, בעוד אנשי המזרחי עומדים בתווך.⁴ רבו הדעות והמחלוקות בעניין זה בין הפוסקים, ומן הבחינה ההלכתית לא הייתה השאלה ברורה וחד משמעית. היו רבנים שראו בהענקת זכות בחירה לנשים משום איסור חמור מן התורה, אך אחרים התקשו למצוא לקביעה זו בסיס הלכתי, ולכן התירו את הדבר. השאלה התעוררה שוב לפני כשלושים שנה בעיקר בחברה האורתודוקסית האמריקאית בדבר שילוב נשים בהנהגת הקהילה ובבתי הכנסת.⁵ דיון ציבורי נוסף בנושא התקיים בשנות השמונים כאשר לאה שקדיאל הגישה מעומדות למועצה הדתית של ירוחם, והדבר עורר הד עצום בקהילה הדתית.⁶ הדבר הגיע עד לבג"צ,⁷ והשופט אלון האריך בסוגיה תוך כדי התייחסות למשפט העברי ולהלכה.⁸

ב. במה דן מאמר זה? - שאלה מרכזית ומתודה

אחד מהרבנים שעסקו בנושא בצורה רצינית היה הרב ישראל רוזן.⁹ בהקדמה לדבריו הוא כתב כך:

המאמר מוקדש לבירור סוגיא זו של מינוי נשים, מן המבט ההלכתי ה'טהור', מבלתי להתייחס לאידאולוגיה של תנועות 'שחרור האשה', ה'פמיניזם', שאיפת השוויוניות בין המינים וכיו"ב. כמו"כ, אין עניני כאן בשאלות של 'מדיניות הלכתית', 'דעת תורה', ושאלות 'טקטיות' של הימנעות תלמידי חכמים מלשבת בצוותא אתן וכד'. כמו"כ אין עניננו כאן בנושא הצניעות ו"כבודה בת מלך פנימה", שכן זו שאלה כללית הקשורה ביציאת נשים לעבודות שונות, ולא דוקא במינויים ותפקידי ציבור.¹⁰

לאור דבריו יש לשאול האם הפוסקים באמת התעלמו מההיבטים המטא-הלכתיים ושיקולי המדיניות, כדוגמת הצניעות והערבוב בין המינים, כאשר ניגשו לבירור הסוגיה, או שמא דווקא שיקולים אלו הדריכו את הפוסקים כאשר הכריעו בה? ובכלל יש לשאול, האם ניתן לנתק בין השניים ולקבוע שיש מושג הלכתי "טהור"?

Constitution" Introduction To Swiss Law, Deventer, Ed. By F. Sessemontierand T. Ansay, 1983, pp. 1518; *Encyclopedia Britannica*, VOL. 23.1971, "Women, Legal Positions Of", pp. 623-627.

3. לרקע היסטורי זה ראו: מנחם פרידמן, *חברה דת - האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל: תרע"ח-תרצ"ו-1936*, 1918, ירושלים: ידי יצחק בן צבי, תשל"ח - 1978, פרק שישי.
4. שם, עמ' 146.
5. להרחבה בנושא ראו: הרב כתיאל פישל טכורש, "על אי מינוי נשים בהנהלת בתי כנסת", *שביליך*, כט - ל, תל אביב: הפועל המזרחי, תשל"ז, עמ' פה; שו"ת *משנה הלכות*, חלק ז, סימן רנ"ד; שו"ת *אגרות משה*, יורה דעה, חלק שני, סימן מ"ה, J. David Bleich, "Women on 'Synagogue Boards'", In: *Contemporary Halakic Problems II*, pp. 254, Norman Lamm Ed., 1983.
6. יחזקאל כהן, *נשים בהנהגת הציבור - המחלוקת על חברות נשים במועצה הדתית*, ירושלים: הוצאת נאמני תורה ועבודה, תשנ"א.
7. בג"ץ 153/87 *לאה שקדיאל נ' השר לעניני דתות*, פ"ד מב(2) 221.
8. נושא זה עלה לכותרות לאחרונה, כאשר רב היישוב אלון מורה, הרב אליקים לבנון, אסר על אישה להתמודד למזכירות היישוב. ראו: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3892871,00.html>.
9. הרב ישראל רוזן, "נשים בתפקידים ציבוריים", בתוך: הרב ישראל רוזן ואחרים (עורכים), *תחומין*, יט, אלון שבות: צומ"ת, תשנ"ט, עמ' 17 ואילך.
10. שם, עמ' 18.

כדי לעשות זאת, נדון בדברי הפוסקים המרכזיים¹¹ במאה השנים האחרונות שדנו בסוגיה והכריעו לאיסור או להתיר, ונבדוק האם שיקוליהם היו שיקולי מדיניות הלכתית, או שיקולים הלכתיים גרידא. לטובת העניין, תחת ההגדרה של נימוק הלכתי טהור יכנסו השיקולים הנובעים מדיון הלכתי בנושא ספציפי זה בלבד, ואילו כל נימוק אחר, שלא נובע ממנו, יוגדר כשיקול חיצוני של מדיניות. במאמר ניגע גם בשאלת מתן זכות הצבעה לנשים שהרי שתי השאלות נושקות זו לזו, אך נתמקד בעיקר בשאלת זכותן הפסיבית של נשים להיבחר ופחות בזכותן האקטיבית לבחור.

ג. המקור ההלכתי

בספר דברים התורה מצווה על העמדת מלך לישראל:

כִּי-תָבֵא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּשְׁבְּתָהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבָתִי. שׁוֹם תִּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ בּוֹ מִקִּרְבֵּי אַחֶיךָ תִּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תֹכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא-אַחֶיךָ הוּא.¹²

מדרש ההלכה ספרי על ספר דברים דורש בצמצום את המילה מלך, לאדם זכר בלבד, ושולל את האפשרות שאת מוסד המלוכה תאייש נקבה:

‘שׁוֹם תִּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ’ - מת, מנה אחר תחתיו, ‘מֶלֶךְ’ - ולא מלכה.¹³

מדרש הלכה זה לא הובא במשניות או בתלמודים, אך הרמב"ם הביאו להלכה בספרו משנה תורה:

אין מעמידין אשה במלכות שנאמר “עליך מלך” ולא מלכה, וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש.¹⁴

הרמב"ם מרחיב את אסור המינוי של נשים מעבר לדברי הספרי, ואוסר על מינוי נשים ל"כל משימות שבישראל", דבר שלא מופיע במדרש ההלכה,¹⁵ ומסיבה זו ראשונים רבים חלוקים על דבריו בעניין זה.¹⁶ הראשונים והאחרונים הצביעו על קושי בדברי הספרי ובפסיקת הרמב"ם מההיסטוריה של העם היהודי המראה כי נשים שימשו בתפקידים של שררה, כדוגמת דבורה הנביאה ששפטה את ישראל ארבעים שנה בתקופת השופטים. יתרה מזו, מצאנו בהיסטוריה היהודית בימי הבית השני כהונה של אישה מלכה הלא היא שלומציון, אשתו של ינאי המלך, אחותו של התנא ונשיא הסנהדרין שמעון בן שטח, אשר מלכה אחרי המלך ינאי. בהמשך נדון בקושיות אלו וכיצד הפוסקים יישבו והסבירו את המקרים הללו בהתאם לתפיסתם ההלכתית.

11. במסגרת כתיבת המאמר קראתי קרוב ל-25 תשובות של רבנים שונים בנושא זה. בשל קוצר המקום, בחרתי להתמקד רק במספר קטן מהן.
12. דברים, ז, ט.
13. **ספרי דברים**, פרשת שופטים, פסקא קנז.
14. **משנה תורה**, הלכות מלכים, א, ח.
15. וראו נוסח הדפוסים ב**ספרי** וב**בילקוט שמעוני**, תתקיג, שם כתוב בהמשך הפסקה: “איש נכרי מאכן אמרו אין ממנים פרנס על הציבור”. על פי נוסחה זו דווקא איש נכרי לא ממנים לתפקיד של פרנס על הציבור, אך בגירסה אחרת המופיעה ב**פסיקתא** וכן במהדורת פינקלשטיין ל**ספרי**: “איש נכרי, מיכן אמרו האיש ממנים פרנס על הציבור ואין ממנים על אשה פרנסת על הציבור”, והדברים אמורים על אשה ולא על אישה נכרית. ייתכן שגירסה זו הייתה לפני הרמב"ם ולכן הרחיב את האיסור לכל משימות שבישראל. להרחבה ראה בפירושו של רבינו אליעזר נתום על הספרי.
16. בין הראשונים החלוקים עליו ניתן למנות את רש"י, התוספות, רא"ש, ספר החינוך ועוד. להרחבה ראו את דברי הרב משה פיינשטיין בשו"ת **אגרות משה**, יורה דעה, חלק שני, סימנים מד-מה.

2. דיון בפסיקות הרבנים של המאה הקודמת, האוסרים והמתירים

נדון במספר פסיקות של פוסקי הדור האחרון המתירים והאוסרים, ונבדוק מהו הנימוק המרכזי במסקנתם.

2א. הרב אברהם יצחק הכהן קוק

הרב קוק נמנה עם השוללים מכל וכל את זכות הבחירה האקטיבית של נשים, וכל שכן את הזכות הפסיבית. בדבריו¹⁷ לא נמצא מקור הלכתי לאסור, ואין בהם זכר לפסיקת הרמב"ם, אך בכל זאת הוא סובר שמכיוון שפוליטיקה ועדינות נפש, שהיא תכונה נשית-טבעית לדעתו, אינן משתלבות זו בזו, הדבר עלול להביא ל"השבתת הזוהר של חיי אחיותינו". בנוסף, הוא סבור כי מעורבות פוליטית של האישה תפקיע את הבית ממרכז התעניינותה, ועל ידי כך יוחלש המרקם של המשפחה היהודית ש"היא יסוד אומתנו". כמו כן, היא עלולה לגרום למחלוקות, בין איש לאשתו ולקלקל את שלום הבית ואת מידותיהן של הנשים. בהקשר זה כתב הרב קוק:

...רוח האומה כולו בצבינו וטהרתו, עומד הוא נגד החידוש המודרני הזה, ואם אנו מטים את עצמנו כאן דווקא לתכונת האירי החדש,¹⁸ הרי אנו עושים בזה מעשה בגידה ביחס למוסרינו אנו... ואנו חייבים לקרוא בקול גדול לכל אחינו החפצים כעת בבצורה של תחייתנו: שישמרו ברוחם ולא יאכילו אותנו את הבוסר הזה...¹⁹

הרב קוק אינו מבסס את עמדתו על יסודות הלכתיים, אלא אך ורק על השקפת עולמו בעניין נפש האישה ותפקידה במשפחה היהודית, ומהחשש ששינוי זה יביא לבעיות בתא המשפחתי. הרב קוק לא חילק בין הלכה לעקרונות מטא הלכתיים, ולשיטתו לא ניתן לנתק את ההלכה מ"מוסר היהדות".

2ב. הרב דוד צבי הופמן

פסיקתו של הרד"צ הופמן²⁰ נשענת על פסיקתו של הרמב"ם ולכן לדעתו בחירתן של נשים על ידי אחרים אסורה בעוד שבחירה אקטיבית של נשים מותרת.²¹ נימוקיו לאסור הינם הלכתיים גרידא והוא אינו מוסיף שיקולי מדיניות לאיסור. ניתן לשער שאין לרד"צ בעיה עקרונית עם מינוי נשים, ולולא האיסור ההלכתי, לא היה אוסר זאת מטעמים אחרים. ניתן לאמת השערה זו מהערה שהוא מעיר בסוף תשובתו²² בשם המנחת חינוך: לדבריו, הספרי מתייחס אך ורק לאיסור במינוי הראשון, אך בת יורשת עצר יכולה להגיע לשררה, ומכאן שהוא לא רואה פסול בכך שאישה תשמש כמלכה, והאיסור לדעתו הוא רק במינוי האישה. הרד"צ מתמודד עם הקושי הנובע מכך ששלו מציון המלכה ודבורה הנביאה

17. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **מאמרי הראייה**, ירושלים, תשד"מ, א, עמ' 189. דבריו נכתבו בתאריך י' בניסן תר"פ.

18. זכות הנשים לבחור ולהיבחר באירלנד ניתנה ב-1918, כשנתיים קודם לדברי הראייה.

19. שם, עמ' 191.

20. הרב דוד צבי הופמן, "חוות דעת על אודות בחירות על ידי נשים ובחירתן על ידי אחרים", בתוך: הרב רפאל אויערבך, הרב שמעון ויזר ושמואל עמנואל (עורכים), **הקיבוץ בהלכה- אסופת מאמרים**, שעלבים: קבוצת שעלבים בשיתוף "יד שפירא", ה'תשמ"ד, עמ' 286-291 (תרגם ר' שמואל ב"ר אליהו דאובה).

21. נצטט מעט מדבריו: "אתחבר להודיעך שלפי עניות דעתי אין לתת זכות בחירה פסיבית לנשים על יסוד תקנות רבניות תלמודיות זכות הבחירה האקטיבית ניתנת לנשים כאשר הקהילה מחליטה על כך".

22. שם, עמ' 290.

שימשו בתפקידי שררה, והוא מתרץ זאת בכך שמקרה דבורה היה תופעה היוצאת מן הכלל, ובכך ששלומציון המלכה נתנה בפועל את השלטון לפרושים כאשר שמה משמש ככיסוי להם.

ג. הרב יחיאל יעקב ויינברג

בספרו **שו"ת שרידי אש**, כתב הרב ויינברג תשובה קצרה²³ בעניין זכות הבחירה של הנשים:

ועל דבר זכות הבחירה לנשים... הוכחתי כי מצד הדין אין שום יסוד לאסור את הבחירה וסתרתי ראיותיו של הגאון מרן ר"ד הופמן ז"ל. מכל מקום הסכמנו כולנו, שבחירת הנשים היא נגד מנהג ישראל ונגד המוסר הישראלי בחיי הציבור, שהשתדלו תמיד לשמור על 'כבודה בת מלך פנימה' שהאשה הישראלית תשמור את ביתה ואת חינוך ילדי' ואל תהי' קולנית ויוצאנית לפזר כוחה ולהרוס צניעותה... ולהלכה אין לו לזוז מפסקו של מרן הגרד"ה ז"ל שהיה גדול בהוראה והיחידי שכתב דברי טעם המיוסדים על מקורות חז"ל...²⁴

דבריו מפליאים ומעלפים. למרות שהוא חולק על הרד"צ הופמן להלכה ולא רואה מניעה הלכתית לשתף נשים בהנהגה, ה"שרידי אש" אוסר זאת מכל וכל **משיקולי מדיניות בלבד**, ולכן למעשה הוא מקבל את מסקנת הרד"צ הופמן. כתשע עשרה שנים מאוחר יותר,²⁵ הביע הרב ויינברג עמדה שונה מעמדתו הראשונה:

על דבר שאלתו בבחירת נשים. הג"ר ד"צ הופמן ז"ל התיר את הבחירה האקטיבית ואסר את הבחירה הפסיבית. אולם רבני א"י וכן בעל ח"ה²⁶ והגרר"ע²⁷ ז"ל ועוד, אסרו גם הבחירה האקטיבית, והרב הראשי עזיאל בספרו משפטי עזיאל מתיר את הבחירה לבחור ולהבחר גם יחד, ולמה לי לתקוע א"ע במקום מחלוקת של האוסרים ומתירים, נניח הדבר לזמן שיבוא ויכריע...²⁸

משינוי עמדתו של ה"שרידי אש" אנו למדים שנימוקיו לאסור נבעו משיקולים חרץ הלכתיים, מכיוון שאם היה סבור שהדבר אסור על פי ההלכה לא היה נותן לזמן שיבוא ויכריע. הרב בוחר לתת לציבור שיכריע בשאלה זו בדומה לכלל התלמודי "פוק חזי מאי עמא דבר"²⁹ ובלשון הירושלמי: "צא וראה כיצד הציבור נוהג".³⁰ לסיכום דבריו, ניתן לומר שהשיקולים המכריעים בשאלה זו אינם הלכתיים, אלא שיקולים של צניעות ומוסריות הניתנים לשינוי מעת לעת, ובהתאם לשינויים אלו יש להכריע.

ד. הרב בן-ציון מאיר חי עזיאל

הרב עזיאל מחלק את תשובתו בנושא לשני חלקים: בחלק הראשון הוא דן בזכות האקטיבית לבחור, ובחלק השני בזכות הפסיבית להיבחר. בעניין זכות הנשים לבחור הוא כותב שהוא לא רואה יסוד

23. התשובה נכתבה בראש חודש מר חשון תרצ"ב.
 24. שו"ת **שרידי אש**, חלק ב, סימן נב.
 25. התשובה נכתבה בג' חנוכה תשי"א.
 26. בעל **התפץ חיים**, הרב ישראל מאיר הכהן מראדין ומחבר **המשנה ברורה**.
 27. הרב חיים עוזר גרודדינסקי, מחבר שו"ת **אחי עזר**.
 28. שו"ת **שרידי אש**, חלק א, סימן קלט.
 29. בבלי, **ברכות**, מה ע"א.
 30. ירושלמי, **פאה**, ז, ה.

לאסור, ודוחה את הנימוקים שהביאו פוסקי הדור הקודם. כדי לבסס את עמדתו הוא מביא נימוקים של הגיזין וסברה ישרה:

ואיך אפשר לתפוס החבל בשני ראשים: להטיל עליהם חובה משמעתית של נבחרים העם ולשלול מהם זכות בחירתן? ואם יאמרו לנו להוציאן מכלל הבחורים מפני שדעתן קלות ואינן יודעות לבחור בראויים לעמוד בראש הצבור, אף אנו נאמר: אם כן נוציא מכלל הבחורים גם את האנשים שהם קלי הדעת שלא יחסרו לעולם מקרב הארץ... ומשום פריצות? איזו פריצות יכולה להיות בדבר הזה שכל אחד הולך אל הקלפי ומוסר את כרטיס בחירתו, ואם באנו לחוש לכך לא שבקת חיי לכל בריה...³¹

הרב דוחה את דברי האוסרים בחירה אקטיבית בנימוקים שאינם הלכתיים אלא נימוקים של שכל ישר והגיזין. בחלק השני של תשובתו הוא דן כאמור בסוגיות ההלכתיות של איסור מינוי נשים לתפקידי שררה. בתחילה כתב שיתכן שדברי הספרי והרמב"ם אינם הלכה פסוקה, שהרי לא הוזכרו במשנה ובגמרא, ולכן זוהי הלכה דחוויה. לאחר מכן הוא כותב שגם אם נקבל את פסיקת הרמב"ם יש להתיר מטעם אחר:

שלא נאמרה הלכה זאת אלא במינוי הנעשה על ידי סנהדרין אבל בשאלתנו אין כאן מינוי אלא קבלה שעל ידי הבחירות מכריע רוב הקהל את דעתו הסכמתו ואמונו לאותם הנבחרים... ועל זה אפילו הרמב"ם מודה שאין כאן שום שמץ של איסור...³²

לאחר שהרב עוזיאל קבע שאין בדבר איסור הלכתי הוא מברר האם יש בעיה אחרת בעניין מינוי נשים:

אולם עדיין נשאר מקום לפקפק ולומר, שאמנם מצד ההלכה מועלת הקבלה ויכולים לבחור בה מדין קיבולה עליהם, אבל מצד המוסר וגדר הצניעות, אולי יש איסור בדבר...יש לומר שאחר שלמדנו שלא אסרה תורה אלא בדרך מינוי מזה יוצא שאין לאסור משום פריצות, ולו היה מקום לאסור מפני הצניעות לא היתה התורה מתרת...³³

הרב עוזיאל קובע כאן עקרון בסיסי בתפיסתו ההלכתית: לדבריו, אם התורה מתירה דבר מסוים, לא ייתכן שיש מקום לאסור מטעמים אחרים.³⁴ מאחר שבדין ההלכתי הוא מגיע למסקנה שאין בדבר איסור, הוא פוטר את עצמו מעיסוק בשאלות של שיקולים נוספים. למסקנה, הרב פוסק שמותר לאישה להיבחר לתפקיד של שררה ואין בדבר איסור הלכתי או בעיה של צניעות או פריצת גדר מוסרית. ממשך דרכו של הרב עוזיאל הוא תלמידו, הרב חיים דוד הלוי, שנשאל³⁵ בנוגע לבחירת אישה לרשימה דתית במועצת הרשות המקומית. הרחד"ה דן בפסיקת הרמב"ם, והקשה עליו משלומציון המלכה שחז"ל הפליגו בשבחיה, ומעתליה שמלכה ביהודה בימי הנביאים, שעל אף שהיתה מרשעת, לא מצאנו נביא בדורה שהוכיח על כך שאישה מאיישת את תפקיד המלוכה. בתשובתו הוא מביא את הרשב"א שמתרץ כיצד דבורה הנביאה הנהיגה את ישראל, ואומר שישראל לא מינו אותה אלא נהגו על פיה, ומכאן הוא לומד שאין איסור אלא למנות אישה, אבל לקבל את מרותה והנהגתה ולציית לה כדין מלכה, אין כל מניעה. וכך הוא כותב במסקנה:

31. שו"ת, משפטי עוזיאל, חושן משפט, חלק א, סימן ו.

32. שם.

33. שם.

34. עקרון זה תקף כנראה רק כאשר אין שום שינוי משמעותי במציאות, אך נראה שגם הרב עוזיאל יסכים שבמצבים בהם חל שינוי מסוים במציאות יש מקום לחכמים לתקן תקנות מחמירות חדשות.

35. הרב חיים דוד הלוי, שו"ת מים חיים, חלק א, סימן ע.

כאשר מציגה אישה עצמה לבחירות והציבור בוחר בה אין לך קבלה גדולה מזאת ואף הרמב"ם יודה שאין מניעה בכגון זה. ולכן נראה לי שאין כל מניעה הלכתית שאישה דתית תעמיד עצמה לבחירות ותיצג את הציבור שיבחר בה.³⁶

הרחד"ה נמנה עם המתירים בחירת נשים למשרות ציבוריות וממשיך את שיטתו של רבו, הרב עוזיאל. עם זאת, בסוף דבריו הוא כותב שאין לנשים לשאוף לכהן במועצות דתיות, משום שבזה הן עלולות למנוע מחסידים ואנשי מעשה מלכהן שם. הוא לא מזכיר נימוקים חוץ הלכתיים להתיר, אך הוא מפרש את הספרי והרמב"ם בצמצום, כשרק מינוי אסור ולא קבלה. ניתן לראות בכך את תפיסת עולמו במסווה של משא ומתן הלכתי.

ה. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג

עוד לפני שהרב הרצוג התייחס³⁷ לשאלה ההלכתית, הוא הביע את דעתו האישית לשלילה, אך בכל זאת סבר שמכיוון שרוב היישוב ידרוש שילוב נשים בבחירות, אם יאסרו על היהודים הדתיים ללכת לקלפי הדבר יהיה "הרס פנימי והיהדות הדתית תאבד כל כוחה והשפעתה בעיצוב צורת המדינה ונפסיד טובה הרבה בנוגע לקיום הדת במדינה, וצריך להתיישב בדבר הרבה ולחפש דרך של היתר".³⁸ בהמשך דבריו הוא כותב: "כבר אמרתי שהיהדות הדתית צריכה להתנגד לבחירת נשים אלא שאם לא תנצח, חלילה לה מלפרוש מן הנהגת המדינה משום כך".³⁹ דרכו של הרב הרצוג היא צמצום האיסור תחולתו של האיסור למנות אישה:

וזהו ברור שמינוי מלך בישראל היה לכל ימיו, וכן כל המינויים בישראל היו לכל ימי חיי המתמנים, עם זכות להוריש השררות לבניהם, מה שאין כן בנוגע לפרלמנט, שהבחירות הן לזמן קצוב שלש שנים או חמש שנים, אין זה דומיא למלך, ואין כאן איסור מצד ההלכה.⁴⁰

למרות התנגדותו המהותית למתן זכות לנשים להיבחר, הרב הרצוג מוצא פתח להתיר את הדבר משיקולים פרקטיים. הרב הרצוג יודע שאם הדבר יאסר, ייגרם הפסד גדול יותר מאשר ההפסד שבמתן זכות פסיבית לנשים להיבחר, ולכן הוא מנתב את ההלכה לכיוון בו הוא מעוניין. בדבריו רואים דוגמא לכך שלפעמים ההלכה נתונה לשיקוליו של הפוסק, ושניתן לשנותה ולהתאימה לצרכי השעה והזמן. הרב מאריך בתשובתו להיתר ומוכיח שאין איסור הלכתי, וגם אין בעיה של צניעות או ייחוד. יש כאן דוגמא מובהקת לשימוש בשיקולים חוץ הלכתיים על מנת לקבוע הלכה.

ו. הרב מנשה קליין⁴¹

השאלה בה דן הרב קליין היא האם מותר לבחור באישה לנשיאות בית כנסת. הוא פוסק על פי הרמב"ם ומאריך להצדיק את הרחבת האיסור למינוי נשים מעבר לתפקידי מלוכה. הרב קליין דוחה את

36. שם, עמ' 301.

37. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, תחוקה לישראל על פי התורה, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ט, כרך א.

38. שם, עמ' 97.

39. שם, עמ' 110.

40. שם, עמ' 97.

41. הרב מנשה קליין, רב חרדי בארצות הברית, אב בית דין 'אונגוואר' וראש ישיבת בית 'שערים' בברוקלין. ידוע בשל סדרת ספרי הפסיקה שהוציא- שו"ת משנה הלכות.

שיטות המצמצמים את תחולת הדין, ופוסק לאסור העמדת אישה לנשיאות בית הכנסת. לאחר הדיון ההלכתי הארוך, הוא מוסיף נימוקים נוספים לאיסור שנראה שהשפיעו גם על המשא ומתן ההלכתי שקדם לו:

ודע דבר מן דין יש עוד איסור במינוי אישה לנשיא, חדא דהרי פה המנהג שהנשיא הוא נואם (ספיטש בלע"ז) בכל אידן ואידן וכזה כבר באנו לידי מחלוקת אי מותר לאנשים לשמוע אישה נואמת לא מבעיא להפוסקים דאפילו קול דיבור באישה ערווה... ודאי שאסור לשמוע דברה בכל עת. אלא אפילו לדעת ר"י דקיי"ל דיבורה שרי... דווקא דיבר סתם, אבל להיות נואמת ולשמוע ממנה בתמידות כהאי גוונא יש לאסור אפילו דיבור...⁴²

הרב מוסיף נימוק נוסף לאסור והוא "קול באישה", הלכה האוסרת על גברים לשמוע את קולה של אישה שרה. הרב פוסק שגם נאום של אישה בבית כנסת בדרך קבע אסור מדין זה, ואין צורך לומר שדבריו הם בניגוד לרוב הפוסקים שאינם מחילים את דין "קול באישה" במקרה זה. הרב מסכם את תשובתו:

ליכא (= אין) שום היתר להושיב אישה להיות נשיאה (פרעזידענטען בלע"ז) בקהילה על אנשים ולא להיות מז"ט (שבעת טובי) העיר ומה נאמר שבעונ"ה אפילו נשים שהם בכלל שומרי תורה ג"כ נתפסו ברוח הגויים הנקרא חרות הנשים...⁴³

הרב מביע את דעתו הכללית בדבר מתן שוויון זכויות לנשים בדור הזה ומכנה אותה רוח גויים, כינוי שלילי, ומכאן שהוא לא מעודד תופעה זו של שיתוף נשים בהנהגה וחושב שהיא תופעה בלתי רצויה אף אם הייתה מותרת הלכתית. לדעתנו, ניתן לראות שדברים אלו השפיעו על המשא ומתן ההלכתי שלו והשפיעו עליו להגיע למסקנה שלילית בשאלה זו. אין ספק שתפיסת עולמו בדבר "רוח הגויים" הנחתה אותו כאשר ניגש לדרך בפסיקת הרמב"ם, והשפיעה גם על מסקנתו.

3. מסקנות

היהדות האורתודוקסית שנענה מאז ומעולם על המקורות ההלכתיים של התורה שבעל פה. במסורת ההלכה, יש לסמוך כל היתר על יסודות הלכתיים, לפחות מהבחינה הפורמאלית. המקור ההלכתי בו אנו דנים הוא עמום וניתן לפרשנות מרחיבה או מצמצמת בהתאם לדעתו ולהשקפתו של הפוסק. גם האפשרות של התעלמות מוחלטת מהמקור ההלכתי קיימת - במקרה זה - כי הוא איננו מוזכר בתלמוד הבבלי או בשולחן ערוך. מציאות זו מאפשרת לפוסק מרחב של שיקול דעת שבו הוא יכול לבטא את תפיסת עולמו.⁴⁴ לא פוסקים, ולא בני פוסקים אנו, אך באנו לחקור האם בסוגיה זו תפיסת העולם

42. שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנד.

43. שם.

44. מקובלים עלינו דברי השופט משה דרורי במאמרו "ההנדסה הגינטית: עיון ראשוני בהיבטים המשפטיים וההלכתיים", בתוך: הרב משה הרשלר (עורך), תחומין, א, אלון שבות: צומ"ת, תשמ"מ, עמ' 280 ואילך. שם כתב: "פסיקת הלכה אינה רק ישום מכני של טקסטים קדומים על מקרה חדש המתעורר היום. כידוע לכל יש משקל רב לעמדתו האישית של הפוסק והשימוש שהוא עושה בכללים כלליים או בעקרונות יסוד אף שאין הם מופיעים במקורות הרלוונטים לסוגיה הנדונה. כל המעייץ בשאלות והתשובות (ואף בפסקי הדין) יגיע למסקנה כי לא אחת הפץ המשיב או הפוסק להגיע לתוצאה מסוימת ורק על פי זאת קבע את הדרך והמקורות. יש מקרים שההלכה עצמה מתירה דרך זו (למשל הכללים המיוחדים ביחס להיתר עגונות). יש מקרים שהמשיב או הפוסק אומר זאת בעצמו ויש מקרים - והם הרבים - שהמשיב אינו אומר זאת במפורש אך הקורא או החוקר יכול להסיק זאת" (שם, עמ' 294).

הכריעה או ההלכה הטהורה. ראינו שאין תמימות דעים בין הפוסקים בשאלה זו, ורבו הדעות והמסקנות. למעט הרד"צ הופמן, כל הפוסקים שראינו לא התייחסו לסוגיה זו כמו אל כל שאלה הלכתית אחרת, זאת מכיוון שהם ידעו שההשלכות של תשובותיהם בנושא זה, ישפיעו על האופי של הקהילה היהודית לעתיד לבוא. השיקולים המטא-הלכתיים היו משמעותיים ביותר בתשובותיהם של הרב קוק והרב ויינברג, והכריעו את הכף לאיסור. פוסקים אחרים כדוגמת הרב עוזיאל ותלמידו הרב חיים דוד הלוי, לא ראו טעם לאסור את זכות הבחירה לנשים וממילא לא ראו מניעה הלכתית להתיר. היו שהסתייגו אך התיירו למעשה (הרב הרצוג), ואילו אחרים אסרו מכל וכל. נציין שיש לחלק בין סוגי השאלות וייתכן שכאשר הדבר נוגע לשאלה של מנהיגות דתית, רבנים יותר יסתייגו ויטו לאסור בגלל החשש להתקרבות לתנועות הקונסרבטיביות והרפורמיות, ולכן בתשובות הפוסקים שדנו בשאלת מינוי נשים לנשיאות וכחברות מועצה בבתי כנסת, רואים נטייה לפסוק לחומרה גם כאשר הפוסק לא רואה בעיה שאישה תשתתף בבחירות הכלליות. גם עניין זה מעיד על כך שהרבה שיקולים שאינם בהכרח הלכתיים, כדוגמת הרצון להבדל מהרפורמים, משפיעים על המסקנה ההלכתית של הפוסק. מסקנתנו היא שבעניין מינוי הנשים לתפקידים ציבוריים תפיסת העולם של הפוסקים ושיקולים מטא-הלכתיים השפיעו רבות על המסקנה ההלכתית, וממילא היא יכולה להשתנות מתקופה לתקופה ומעת לעת. בזמנינו ובפרט בחברה בה אנו חיים, הנשים נוטלות חלק פעיל בכל תחומי החיים היומיומיים, ונראה שלעובדה זו יש משמעות גם בעניין פסיקת ההלכה בנושא בו אנו עוסקים. לדעתי המגמה הכללית היום היא קבלה והשלמה עם המציאות שנשים הן חלק מהקהילה ולכן ההתנגדות מצד הרבנים הולכת ונחלשת. רוב הפוסקים היום רואים את זכות האישה לבחור ולהיבחר כדבר טבעי ופשוט, ודעות האוסרים כמעט ואינן נזכרות עוד.